

Problem legitimnosti krunidbe Stefana Nemanjića u pisanim povijesnim vrelima

Jelić, Manuel

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:200989>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-11**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI
ODSJEK ZA POVIJEST

MANUEL JELIĆ

PROBLEM LEGITIMNOSTI KRUNIDBE STEFANA NEMANJIĆA U PISANIM
POVIJESNIM VRELIMA

ZAVRŠNI RAD

RIJEKA, 2021.

Sveučilište u Rijeci
Filozofski fakultet u Rijeci
Odsjek za povijest

MANUEL JELIĆ
JMBAG: 0009083119

PROBLEM LEGITIMNOSTI KRUNIDBE STEFANA NEMANJIĆA U PISANIM
POVIJESNIM VRELIMA

ZAVRŠNI RAD

Mentorica: Doc. dr. sc. Kosana Jovanović

Smjer: Preddiplomski sveučilišni studij Povijest/Hrvatski jezik i književnost

Rijeka, 28. kolovoza 2021.

IZJAVA O AUTORSTVU ZAVRŠNOG RADA

Ovime potvrđujem da sam osobno napisao završni rad pod naslovom *Problem legitimnosti krunidbe Stefana Nemanjića u pisanim povijesnim vrelima* te da sam njegov autor.

Svi dijelovi rada i nalazi te ideje, koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima (mrežnim izvorima, literaturi i drugom), u radu su jasno označeni kao takvi te adekvatno navedeni u popisu literature.

Ime i prezime studenta: Manuel Jelić

Datum:

Vlastoručni potpis:

SADRŽAJ

<u>UVOD</u>	1
<u>1. SREDNJOVJEKOVNI CEREMONIJAL KRUNIDBE</u>	3
<u>1. 1. DISTINKCIJE LATINSKOG I BIZANTSKOG KRUNIDBENOG CEREMONIJALA</u>	7
<u>2. DRUŠTVENO-POLITIČKI KONTEKST BALKANA XII. I POČETKA XIII. STOLJEĆA</u>	10
<u>3. STEFANOVA PRVA KRALJEVSKA KRUNIDBA</u>	13
<u>3. 1. DRUGA KRUNIDBENA CEREMONIJA</u>	16
<u>4. KOMPARATIVNA ANALIZA STEFANOVIH KRUNIDABA</u>	19
<u>5. ZAKLJUČAK</u>	21
<u>LITERATURA</u>	23
<u>SAŽETAK</u>	26

UVOD

Intencija za problematiziranjem naslovne tematike proizlazi u prvom redu iz mojega zanimanja za opću medievistiku, a u drugom redu i iz zanimanja za ceremonijale poput krunidbe. Pitanje kraljevske krune već u kasnoj antici, a onda posebice u srednjem vijeku i ranom novovjekovlju zadobiva jedan vrlo bogat ceremonijalni i religiozni čin. U vezi s potonjim legitimnost kraljevske krune i samog ceremonijala krunidbe također je od izrazita značenja. U kontekstu ovoga završnog rada bavit ću se problematikom legitimnosti krunidbe srpskoga srednjovjekovnog velikog župana Stefana Nemanjića¹ u pisanim povijesnim vrelima. Postojanje krunidbenoga ceremonijala prvoga srpskog kralja i više je nego očita prema pisanim vrelima. Vrela od kojih ću analizirati dva, ipak su eklatantan primjer kontradikcije u opisu krunidbe jednoga vladara. *Historia Salonitana* Tome Arhiđakona i *Žitije sv. Save* Domentijana Hilandarca su primarna povijesna vrela nad kojima će se izvršiti komparativna povijesna analiza u kontekstu ceremonijala krunidbe Stefana Nemanjića.

Društveno-politički kontekst razvijenoga srednjeg vijeka, a posebice u kolopletu raznih povijesnih čimbenika s kraja XII. i početka XIII. stoljeća na Balkanskom poluotoku uvjetovali su izrazitu podvojenost srpskih srednjovjekovnih zemalja između Istoka i Zapada, odnosno Istočnoga Rimskog Carstva s jedne strane i zapadnih država s druge strane. Sustavno i neminovno slabljenje i propadanje Bizanta² od XIII. stoljeća pa do konačnoga rasapa i kraha u XV. stoljeću davali su poticaje ne samo srpskim zemljama, nego i drugim zemljama koje su bile u domeni tzv. bizantskog *Commonwealtha* osamostaljenju. Kako u istočnim srpskim zemljama kojima je vladao Stefan Nemanjić nije postojala tradicija krunjenja vladara to je sam prvotni čin krunidbe 1217. kako ga donose izvori bio dosta konfuzan i nejasan štoviše osporavan i negiran da bi u drugim izvorima čin krunidbe bio drugačije datiran, opisan i prikazan.

¹ Veliki župan od 1196. te kralj od 1217. do 1228. Ostrogorski, G. (2006.) *Povijest Bizanta*, 2. izd., Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, str. 361.

² U svim pisanim kasnoantičkim i srednjovjekovnim povijesnim vrelima Bizant se naziva Rimskim Carstvom, a njegovi stanovnici Romanoji ili Romeji odnosno Rimljani. Pojam Bizanta novijeg je podrijetla iz XVI. stoljeća. Naime radi se o historiografskom pojmu koji je sustavno uveden u literaturi od kraja XVIII. stoljeća. Tijekom XIX. stoljeća kada se povijest i razvija kao znanstvena disciplina pojam ulazi sve više u akademski diskurs među povjesničarima, a posebice medievistima. U XX. stoljeću i djelovanjem historiografske škole *Annales* pojam Bizanta iako metodički neispravan, toliko se uvriježio u historiografiji da je po jakosti ekvipolentan pojmu Istočno Rimsko Carstvo.

Kako je i zašto nastao pojam „Bizant“.

Dostupno na: <https://povcast.hr/kako-je-i-zasto-nastao-pojam-bizant/> (28. srpnja 2021).

Neminovnost činjenice da je Stefan Nemanjić okrunjen kao prvi kralj – Stefan Prvovjenčani – sve srpske zemlje i pomorske je očita. Međutim, pitanja koja se nameću su je li zbog različitih opisa u pisanim vrelima postojala dvostruka krunidbena ceremonija te je li prva krunidba uopće i mogla biti legitimna s obzirom na to da srpska srednjovjekovna država u razdoblju prije 1217. odnosno 1219. nije bila pravno, administrativno, politički i vjerski usustavljena i uređena.

Uz primarna povijesna vrela u radu ću se koristiti sekundarnom historiografskom literaturom, medijalnim izvorima te legalnim, provjerenim i dostupnim izvorima s Interneta. Od temeljne sekundarne historiografske literature pozivat ću se na djela Georgija Ostrogorskog (1964; 2006)³, Miloša Blagojevića (1989; 2011)⁴, Sime Ćirkovića (1995)⁵, Ernsta H. Kantorowicza (1957)⁶ i Maxwella R. Woollyja (1915)⁷ te Historiju naroda Jugoslavije. Od medijalnih izvora referirat ću se na dokumentarne znanstveno-nastavne filmove s platforme YouTube u kojima kao stručni suradnici sudjeluju među inim Smilja Marjanović-Dušanić, Siniša Mišić i Radivoj Radić (2017; 2018)⁸, a od izvora s Interneta na mrežne enciklopedije i znanstvene članke u tuzemstvu i inozemstvu.

³ Ostrogorski, G. (1964.) *O verovanjima i shvatanjima Vizantinaca*, Beograd: Prosveta; Ostrogorski, G. (2006.) *Povijest Bizanta*, 2. izd., Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.

⁴ Blagojević, M. (1989.) *Srbija u doba Nemanjića*, Čakovec: Vajat-Beograd; Blagojević, M. (2011.) *Srpska državnost u srednjem veku*, Beograd: Srpska književna zadruga.

⁵ Ćirković, S. (1995.) *Srbi u srednjem veku*, 2. izd., Beograd: Idea

⁶ Kantorowicz, E. (1957.) *The King's Two Bodies*, New Jersey: Princeton University Press.

⁷ Woolly, M. (1915.) *Coronation Rites*, Cambridge: University Press.

⁸ *Putevi srednjeg veka: Stefan Prvovenčani* (2017.) RTS Kulturno-umetnički program - Zvanični kanal S1 E3 YouTube 21. prosinca. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=1m4q14voAv8&t=1095s> (3. kolovoza 2021); *Osam vekova od krunisanja Stefana Prvovenčanog I. i 2. dio.* (2018.) RTS Program za dijasporu - Zvanični kanal S1 E1/2 YouTube 3. siječnja.

1. dio Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=qa-X7wbJVwc&t=1126s> (3. kolovoza 2021).

2. dio Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=Y7AnUI2ByE4&t=812s> (3. kolovoza 2021).

1. SREDNJOVJEKOVNI CEREMONIJAL KRUNIDBE

Element krunidbe jedan je od najvažnijih ceremonijala unutar složenog mehanizma ceremonijalne komunikacije srednjega vijeka. Sama krunidba vladara vuče korijene iz (pred)rimске odnosno etrušćanske, germanske i biblijsko-kršćanske tradicije. U starom vijeku vladari Bliskog istoka i Egipta bili su posvećivani kao kraljevi koji su dijelom bili nosioci i sakralnih funkcija. Tradiciju takvog posvećivanja i inauguracije preuzeli su i Židovi čiji je bogat ceremonijal krunidbe opisan u Starom zavjetu. (WOOLLY 1915: 2-4) Tijekom vladavine Rimljana i rimske države njezini vladari počev većinom od razdoblja Carstva nisu upotrebljavali krune pri ceremoniji dolaska na prijestolje, nego su imali vlastitu tradiciju nekoliko vijenaca, vjerojatno kao distinkciju prema praksi Etruščana koje su porazili još u IV. stoljeću pr. n. e.⁹ Razdoblje III. stoljeća koje se smatra i dobom tzv. *vojničkih careva* bilo je takvo da su se među potonjima isključivo kršćanski carevi zadovoljavali dijademom iz ruku nekog visokog vojnog zapovjednika legije i aklamacijom prisutnoga naroda. (OSTROGORSKI 2006: 35)

Što se tiče istočnog dijela Carstva Ostrogorski piše:

Lav I. je prvi car koji je primio krunu iz ruku carigradskog patrijarha. Svi njegovi ma koliko kršćanski prethodnici zadovoljili su se time da po rimskoj tradiciji prime dijademu od nekoga visokog vojnika ili činovnika, budu podignuti na štit i da im kliču vojska, narod i Senat. Novost iz 457. godine važna je u kontekstu položaja moći koji je carigradska stolica stekla na posljednjemu ekumenskom koncilu. Od tada je sve bizantske careve okrunjivao patrijarh glavnoga grada i tako je čin krunidbe stekao značenje religijskoga posvećenja. Svjetovnoj se krunidbi cara vojnog karaktera pridružila crkvena krunidbena ceremonija koja je postupno potpuno potisnula stari rimski način krunidbe te se u srednjem vijeku javlja kao pravi čin krunidbe. (OSTROGORSKI 2006: 35)

Kasna antika uvodi dakle složen mehanizam unutar pompoznoг krunidbenog ceremonijala, a sam čin krunjenja zadobiva čin religijskoga posvećenja upravo u onoj mjeri u kojoj je kršćanstvo još nakon koncila u Konstantinopolu 381. zadobilo društvenu i političku premoć. Bizantsko Carstvo imalo je međutim dugu pravnu i političku tradiciju, jer je u suštini bilo Rimsko Carstvo samo s izgubljenim zapadnim teritorijima. I po pitanju vjere postojao je

⁹ *Etruščani*. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=18544> (28. srpnja 2021).

kontinuitet od sredine IV. stoljeća, a od rimskoga cara Konstantina I. Velikog¹⁰ koji je donio niz edikata i uredaba koje su išle u korist novoj vjeri kršćanstvu, može se pratiti isključivo vrlo neznatno jačanje vjere koja je još za Konstantinovo vrijeme i od strane samog Konstantina bila dijelom negirana i osporavana. Novost koju spominje Ostrogorski iz 457. krucijalna je u shvaćanju biti srednjovjekovnoga i kršćanskoga krunidbenog ceremonijala. (OSTROGORSKI 2006: 35)

Prema Britanskoj Enciklopediji (*Encyclopedia Britannica*) krunidba je javna ceremonija u kojoj suveren prima niz regalija kraljevskoga ili carskoga dostojanstva. Praksa koja je naslijeđena iz starijih razdoblja, a koja se u srednjovjekovlju obrazuje dodatnim elementom kršćanskoga pomazanja suverena svetim uljem i primanjem spomenutih regalija iz ruku najčešće višeg klera.¹¹ Očigledno je dakle da krunidbena ceremonija u srednjem vijeku zadobiva jedan poseban oblik posvećenja i to u kontekstu snažne penetracije Crkve i crkvenoga učenja u političku tradiciju europskih vladara. Prema njezinom ranom učenju naslijeđenom iz judejsko-biblijske tradicije, a zatim i od svetih Otaca, na zemlji među ljudima mora postojati hijerarhija kao što na nebu postoji hijerarhija među bestjelesnim bićima. Stoga vladar kao Božji izabranik na zemlji utjelovljuje besmrtno carsko ili kraljevsko dostojanstvo dok je sama osoba suverena zbog istočnoga grijeha podložna smrti poput cjelokupne tvorevine.

Naravno da je ovakav oblik indoktrinacijskoga i radikalnoga učenja odgovarao upravo vladarima radi učvršćivanja pozicije i položaja moći, ali i Crkvi predstavljenoj klerom čiji su dionici od vladara bivali darivani i zaštićeni. Potonja simbioza svjetovne i sakralne vlasti, uz česte trzavice, nesuglasice pa čak i otvorene sukobe, obilježit će cjelokupno srednjovjekovlje i rano novovjekovlje.

U tom kontekstu simbioze dviju vlasti ili dvaju vladarskih principa – svjetovnog i sakralnog – krucijalna je bogato elaborirana Kantorowiczova teorija o dva kraljeva tijela koja se razvila u XX. stoljeću. U potonjoj teoriji Kantorowicz uvodi niz pojmova kojima brani tezu da su kršćanski vladari u svojoj *personi* objedinjavali dvije suprotne, ali ne kontradiktorne, vlasti.

¹⁰ Flavije Valerije Aurelije Konstantin, rimski car od 306. do 337. Nastavio Dioklecijanove reforme nakon što je izabran za cara. Bio pod snažnim utjecajem poganske i kršćanske tradicije pod čijim je sinkretizmom sebe smatrao čak i inkarnacijom Isusa Krista. Mnogo je učinio za kršćanstvo nakon pobjede nad Licinijem 312, ali tijekom cijelog života ostao poganin. Vjerojatno pokršten tek na samrti Crkva ga je proglasila zbog njegovih zasluga svetim.

Konstantin I. Veliki. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=32879> (20. srpnja 2021).

¹¹ *Coronation*. Britanska enciklopedija, mrežno izdanje.

Dostupno na: <https://www.britannica.com/topic/coronation-ceremony> (11. srpnja 2021).

Vladari su time postajali *persona mixta* ili podvojena ličnost, ali ne u psihopatološkom smislu, nego kao nosioci dualističkog principa vladavine. Predstavljali su se kao svjetovni gospodari istovremeno braneći svoje božansko podrijetlo i intenciju da predstavljaju samoga Isusa Krista na zemlji. Upravo potonje oponašanje Krista prema Kantorowiczu nazvano *christomimetes* jest u suštini predstava ili uobrazilja kršćanskih vladara sa Sinom Božjim odnosno utjelovljenim Drugim Licem Presvete Trojice, *de facto* samim božanstvom odnosno Bogom. (KANTOROWICZ 1957: 58)

Deifikacija vladara također je tradicija starovjekovnih kultura i civilizacija posebice antičke rimske. Značaj Dioklecijana¹² kao prvoga cara koji je proglasio *dominat* te za života preuzeo od Domicijana formulaciju *dominus et deus* utoliko je značajna što je i njegov suvremenik Konstantin I. Veliki odgojen ni manje ni više nego u poganskoj tradiciji, a prihvaćajući kršćanstvo, povezao te dvije prakse ili religijska sustava. Međutim, srednjovjekovno bogoslovlje prepoznalo je problem kraljeve *persone mixte* s učenjem o jednoj suštini trojičnoga Boga. Izbjegavanje toga problema postignuto je jednostavno uvođenjem dihotomije *natura et gratia* odnosno prirode i milosti. Dok je Bog to što jest po svojoj prirodi ili esenciji, vladar je bog po milosti Božjoj. Ipak, vladar kao temporalno zemaljsko biće mora propasti. Kako bi zadobio legitimitet odnosno imao *potestas* ili moć on jednostavno mora biti (ako je naravno bio pravedan i dobar vladar) poštovan kao bogom izabrani još za života i deificiran nakon smrti. Ta dvojna priroda zemaljskih vladara *gemina persona* ima svoje uporište u kristološkim kanonima toledskih sabora održanih u Vizigotskom kraljevstvu u ranomu srednjem vijeku. (KANTOROWICZ 1957: 50)

Međutim, ne treba smetnuti s uma da su kristološke rasprave oko naravi Sina Božjega bile prisutne na istoku još u kasnoj antici. Borba za pravovjerje odnosno iskorjenjivanje hereza nestorijanizma, monofizitizma, donatizma i ostalih inicirala je sazivanje prvih ekumenskih koncila od kojih su prva četiri daleko i najvažnija za postuliranje temeljnih dogmata i kanona

¹² Gaj Aurelije Valerije Dioklecijan, rimski car od 284. do 305. Proveo je najvažnije unutarnje reforme Rimskoga Carstva kojima je produžio postojanje carevine za nešto manje od dva stoljeća. Uveo je tetrahiju ili četverovlađe, vladavinu dvojice augusta s po jednim cesarom podijelivši Rimsko Carstvo na četiri prefektore i 12 dijeceza sa 101 provincijom. Vladao je apsolutistički uvevši strog dvorski ceremonijal po orijentalnom uzoru. Prekinuo je praksu *principata* uvedenu za vrijeme Oktavijana Augusta i proglasio *dominat*. Njegove zasluge za rimsku državu su nemjerljive, ali nije u dovoljnoj mjeri valoriziran zbog snažnih progona kršćana što su mu zamjerali kasniji kršćanski pisci historiografi.

Dioklecijan, Gaj Aurelije Valerije. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.

Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=15274> (20. srpnja 2021).

Svete Saborne i Apostolske Crkve Kristove. Tu bih istaknuo važan Sabor u Halkedonu 451. čija temeljna dogma glasi da je Isus Krist jedna ličnost s dvije prirode, božanskom i ljudskom.¹³ Potonje su prirode u Kristovoj ličnosti u potpunosti apofatične i može ih se shvatiti isključivo vjerom. Važno je za istaknuti da su u Kristu ne samo dvije prirode nego i dvije volje i dvije energije, a opet u jednoj jedinstvenoj *una persona*. S druge strane zemaljski vladari dakako ne mogu imati božansku prirodu, ali se svejedno mogu deificirati odnosno postati bogom po blagodati/milosti Božjoj i to putom posvećenja. (KANTOROWICZ 1957: 59)

Drugi problem koji nastaje u srednjovjekovlju jest činjenica da već od 800. u kršćanskoj ekumeni ne postoji samo jedan car, onaj bizantski u Konstantinopolu, kao predstavnik Krista na Zemlji, nego uz njega i car Rimskoga Carstva¹⁴, a od desetoga stoljeća još i carevi Svetoga Rimskog Carstva¹⁵ i Bugarskoga Carstva¹⁶ što stvara dodatnu konfuziju u složenoj Kantorowiczevoj teoriji.

¹³ *Kalcedonski koncil*. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=29865> (28. srpnja 2021).

¹⁴ Misli se na Karla I. Velikog, cara od 800. do 814. OSTROGORSKI 2006: 356.

¹⁵ Utemeljitelj Oton I. Veliki, rimsko-njemački car od 962. do 973. Isto, str. 357.

¹⁶ Bugarski knez Simeon, kan od 893. i car od 914. do 927. Isto, str. 359.

1. 1. DISTINKCIJE LATINSKOG I BIZANTSKOG KRUNIDBENOG CEREMONIJALA

Padom *de facto* Zapadnoga Rimskog Carstva 476, ipak ne prestaje kontinuitet rimskog političkog i pravnog naslijeđa, jer je Rimsko Carstvo samo izgubilo zapadne teritorije koje pokušava vratiti pod svoju ingerenciju. Rimsku kulturu i tradiciju vođenu već dobro ukorijenjenom Crkvom, ipak preuzima glavnu intenciju asimilacije barbarskih naroda u kršćansku ekumenu. Izrazito složen i slojevit proces kristijanizacije na Zapadu oblikovao je osobit vid sveopćeg misaonog i materijalnog identiteta srednjovjekovne Europe. S druge strane Istok je predstavljao snažnu tradiciju Rimljana, rimske političke i pravne tradicije, helenističke kulture i kršćanstva. Istočna polovina Carstva ostala je baštinik Rima i rimske univerzalne carske vlasti. Potonje podjele iako ovdje izložene simplificirano imaju intenciju isključivo apstrahirati najvažnije činjenice i kazati da su različiti idejni, vjerski i politički elementi utjecali na formiranje dviju paralelnih srednjovjekovnih tradicija – latinske/zapadne i bizantske/istočne.

Pitanje krunidbenog ceremonijala tako je na Zapadu u svojim kasnoantičkim i ranosrednjovjekovnim začetcima bilo pod utjecajem germanske tradicije s vrlo konfuznim i nejasnim elementima same krunidbe. Simplificirani krunidbeni ceremonijal težio je prije svega stvaranju bržeg stabiliteta vlasti i kao takav nije bio nadograđivan, ali od samih početaka u njemu je postojao element nadnaravnoga odnosno transcendentalnoga. Međutim, od Karla I. Velikog koji se po prvi put kao jedan vladar sa Zapada okrunio za cara 800. krunidbena ceremonija zadobiva osobit vid ustoličenja koji je kao eklektičan primjer bio dijelom uvršten u kasnijem razdoblju te konačno propisan od strane pape Klementa VIII. 1596. kroz ordo *De Benedictione et Coronatione Regis* u Rimskom pontifikatu koji se od tada koristio kao jedini legitimni liturgijski priručnik tijekom ceremonija.¹⁷ Primarni ordo koji se u praksi koristi od 800. jasno deducira potrebu za sazivanjem crkvenog sabora prije samog čina krunidbe kako bi izbor vladara Karla I. Velikog bio potvrđen. Potonji zatim u bazilici sv. Petra u Rimu daje zakletvu te biva podvrgnut *scrutiniumu* čime se želi opravdati njegova sposobnost da bude kasnije i posvećen za vladara odnosno cara. Potom slijede pripreme za čin pomazanja koji se vrši svetim uljem te uvod u svetu misu. Završetkom mise predaju mu se vladarske insignije, biva zaogrnut plaštem te započinje treća po redu liturgija tijekom koje sâm papa, u ovom slučaju

¹⁷ *Pontificale Romanum*. Encyclopedia.com, mrežno izdanje, 2021.

Dostupno na: <https://www.encyclopedia.com/religion/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/pontifical-roman> (28. srpnja 2021).

Lav III.¹⁸ postavlja carsku krunu na Karlovu glavu dok crkveni velikodostojnici pjevaju laude novom caru. Papa zatim izvodi čin proskineze pred vladarom.¹⁹

Tijekom cjelokupne povijesti Bizanta, kako sam i ranije kazao, u očima cara, klera i naroda prevladava mišljenje o kontinuitetu rimske vlasti. Potonja se ideja vodilja poput lajtmotiva provlači kroz sve sfere javnog i privatnog života Bizantinaca. Na kraju krajeva ogleda se takva misao i u krunidbenoj ceremoniji careva. Dugo je u bizantološkim studijima prevladavala teorija o cezaropapizmu. (OSTROGORSKI 1964: 224-225) Potonja nije pogrešna, ali nije niti potpuno ispravna. Kasnoantičko i ranosrednjovjekovno razdoblje u istočnoj polovini Rimskoga Carstva obilježeno je snažnim sinkretizmom svjetovne i sakralne vlasti što uistinu opravdava teoriju cezaropapizma, a opet takva praksa nije novina kršćanskoga, nego starog poganskog Carstva. Upravo nasljedstvo staroga Rima, a ponajviše poganskoga cara Dioklecijana i njegova suvremenika, također veći dio života poganina, Konstantina I. Velikog presudno su utjecali na formiranje ideje o kršćanskom caru prvosvećeniku kao što su i oni sami još od ranog Carstva bili u tradiciji *pontifexa maximusa*. (OSTROGORSKI 1964: 226-227) Kako navodi Ostrogorski praksa cezaropapizma ne samo da se mijenjala, nego i gubila na značaju tijekom vremena. Ranobizantsko doba obilježeno čvrstim cezaropapizmom, odnosno idejom utjelovljenja vladara i vrhovnog svećenika u osobi cara ustupit će mjesto tzv. *diarhijskom* načelu razgraničenja i distinkcije svjetovne vlasti cara i sakralne vlasti patrijarha. U takvom ozračju i gotovo ratobornoj intenciji nastupaju i najveći bogoslovi toga vremena poput Maksima Ispovjednika koji se zalaže za odvajanje do tada objedinjenih principa vlasti u ličnosti cara. Princip ovisnosti Carstva i Crkve i dalje je međutim prisutan, a car se štoviše i dalje smatra pokroviteljem ekumenske patrijaršije. Međutim, potonji više nije u domeni predsjedavati crkvenim koncilima i tumačiti dogme i kanone. (OSTROGORSKI 1964: 228-229) Najvažniji izvor za krunidbeni ceremonijal bizantskih careva jest *Knjiga o ceremonijama* Konstantina VII. Porfirogeneta.²⁰ U djelu koje nije u cjelini smisleno povezano nalazi se nekoliko shema različitih dvorskih ceremonijala. Sâm ceremonijal krunidbe bizantskih careva vršio se u Svetoj Sofiji i to od strane carigradskoga patrijarha uz prethodnu svečanu procesiju do same katedralne crkve. Patrijarh bi izvršio čin molitve za blagoslov carske *hlamide*, odnosno *paludamentuma* koju na cara stavljaju dvorjani carske ložnice, a zatim i molitvu nad krunom koju bi svojeručno stavio na carevu glavu. Izlaskom iz katedralne i saborne crkve Svete Sofije deme su vršile aklamacije novom

¹⁸ Papa od 795. do 816. OSTROGORSKI 2006: 374.

¹⁹ *Charlemagne*. Katolička enciklopedija, mrežno izdanje.

Dostupno na: <https://www.newadvent.org/cathen/03610c.htm> (29. kolovoza 2021)

²⁰ Istočnorimski car od 913. do 959. i sucar od 911. OSTROGORSKI 2006: 352.

caru uzvikujući *tom i tom velikom caru i samodršcu mnogo godina, mnoga vam leta tim i tim samodršcima romejskim, mnoga vam leta te i te avguste romejske i mnoga ti leta taj i taj care romejski.* (OSTROGORSKI 1964: 286) Problem koji nastaje u opisu iz *Knjige o ceremonijama* Konstantina VII. ogleda se u prvom redu u činjenici da suvremena historijska znanost nije odgovorila na pitanje koji je to car okrunjen od patrijarha, a ne kao sucar od starijeg vladara. (OSTROGORSKI 1964: 285) Očigledna je dakle tradicija bizantskih vladara da budu okrunjeni od suvladara, a u rijetkim slučajevima od samoga patrijarha. Dva su također bitna elementa unutar pompoznog krunidbenog ceremonijala od XIII. stoljeća – podizanje na štit i miropomazanje. Prvotna praksa naslijeđena iz germanske tradicije, a nastavljena i prisutna tijekom ranobizantskog razdoblja podrazumijevala je prvi čin ustoličenja novoga cara kojega su aklamacijom i podizanjem na štiti proglašavali vojnici. Budući car koji bi stajao na štitu (u kasnijim izvorima sjedio) tim činom bio bi izabran za cara, a sâm čin krunidbenog ceremonijala izvršio bi se naknadno. Podizanje na štit, odnosno starorimska praksa zametnuta je tijekom srednjobizantskog razdoblja, a javlja se u izvorima ponovno od XIII. stoljeća. Međutim, sada sâm podizanje na štit nije odvojeno od krunidbe te zadobiva osobit vid ceremonijalnog značenja. (OSTROGORSKI 1964: 329) Miropomazanje s druge strane nije bilo tradicija bizantskih careva sve do XIII. stoljeća. Padom Konstantinopola 1204. i osnivanjem niza administrativno-teritorijalnih državnica po uzoru na zapadne političke sustave i krunidbeni ceremonijal poprimio je obilježja latinskog ceremonijala i to ne samo za vrijeme dinastije Laskarisa, nego i u vrijeme obnoviteljske dinastije Paleologa. (OSTROGORSKI 1964: 324) Pomazanje mirom odnosno svetim uljem uvedeno je u Latinsko Carstvo već 1204, a prisutno je prema svemu sudeći kod bizantskih careva tzv. Nikejskog Carstva već od Teodora I. Laskarisa²¹ i kao takvo nastavljeno po uzoru na latinsku praksu i u vrijeme potonjih vladara kao iskaz potrebe bizantskih careva *da svom carstvu obezbede što potpuniji sjaj i da ni u čemu ne zaostanu iza svojih suparnika u Carigradu.* (OSTROGORSKI 1964: 325)

²¹ Car Nikejskoga Carstva nakon pada Bizanta 1204. Okrunjen kao car 1208. i vladao do 1222. OSTROGORSKI 2006: 352.

2. DRUŠTVENO-POLITIČKI KONTEKST BALKANA XII. I POČETKA XIII. STOLJEĆA

Rodonačelnik srednjovjekovne loze srpskih vladara Nemanjića – Stefan Nemanja²² – za života nije bio kralj, nego tek udjelni knez. Sin Zavidin, Stefan Nemanja, imao je trojicu braće: Stracimira, Miroslava i Tihomira. Potonji je pak najvjerojatnije u vremenu snažne podčinjenosti srpskih zemalja Bizantu jedini imao dostojanstvo velikog župana. (BLAGOJEVIĆ 1989: 35) S druge strane ostala braća uključujući i Nemanju imali su udjelne kneževine i priznavali su ingerencijsku vlast velikoga župana Tihomira. Razdoblje XII. stoljeća bilo je ispunjeno političkim nemirima i sukobima raznih dinastijskih linija srpskih zemalja naslijeđenih još iz vremena X. i XI. stoljeća. Ideja penetracije srpskih srednjovjekovnih župana na okolne zemlje počela se intenzivirati zasigurno tijekom Zavidinog bijega u Duklju zbog smrti župana Vukana oko 1112. (BLAGOJEVIĆ 1989: 35) Duklja koja će kasnije postati sastavni dio srpskih zemalja i pomorskih bila je važan arealni punkt. Za vrijeme Zavidinog boravka u Duklji u mjestu Ribnici u današnjoj Podgorici rodio mu se naime i najmlađi sin Stefan Nemanja koji je ondje kršten po latinskom obredu. Smirivanjem političkih prilika u staroj Srbiji odnosno području Rasa i šire okolice, Zavida i njegova obitelj vratila se onamo.

Po povratku Stefan Nemanja je u crkvi sv. Petra i Pavla danas pokraj Novog Pazara kršten po drugi put, ali prema istočno-pravoslavnom obredu. Istovremeno iz Konstantinopola u kojem vlada bizantski car Manuel I. Komnen²³ dolazi vijest o uzdignuću Zavidinog sina Tihomira na dostojanstvo velikoga župana. Ostala braća dobivaju udjelne kneževine, a Nemanja svoju na istoku srpskih zemalja. Zadobivanjem osobnog i nasljednog lena Dubočice (oko Leskovca) od strane bizantskoga cara Nemanja je počeo utvrđivati političku neovisnost naspram braće, a vjerojatno bivajući svjestan važnosti religijske politike i samostalno podižući crkve i manastire. Potonja su djelovanja izazvala prijezir starije braće prema Nemanji, ali što je bilo potencijalno znatno pogubnije i nezadovoljstvo samoga bizantskog cara Manuela I.

Nakon Tihomirove smrti Nemanja se počeo vezivati uz Ugre i Nijemce kao i Mlečane protiv bizantskoga cara. Onodobne prilike i okolnosti dovele su međutim do stanja odustajanja svih Nemanjinih saveznika od napada na Bizant. S druge strane Nemanja se predao i podvrgnuo bizantskom caru i nakon ponižavajućeg i kratkog boravka u prijestolnici Bizanta vratio se s učvršćenim položajem velikoga župana na čijem se dostojanstvu nalazio već od 1168.

²² Kao veliki župan vladao od oko 1166. do 1196. OSTROGORSKI 2006: 361.

²³ Istočnorimski car od 1143. do 1180. Isto, str. 352.

(BLAGOJEVIĆ 1989: 36)

Penetracija Srba na arealnom prostoru zemalja koje su bile pod domenom Bizanta postala je posebice izražena nakon smrti Manuela I. Komnena 1180. U Bizantu su izbili neredi koji su u sljedećih nešto više od deset godina doveli novu dinastiju Angela na vlast u Konstantinopol. U neposrednim godinama koje su slijedile carski dvor je izgubio gotovo sve oblasti stečene stoljeće ranije za prethodne dinastije Komnena. Pokušaj i uspjeh osvajanja Duklje kao Nemanjinog *otačastva* i *prave dedovine* bio je vjerojatno i najvažniji, jer su srpske zemlje time stekle izlaz na more. Intencija osvajanja Dubrovnika, Korčule i Bara koji se dugo obrambeno držao, ipak nisu urodili plodom, pa je 1186. zaključen mir. (BLAGOJEVIĆ 1989: 38)

Duboko pobožan kako svjedoče žitija Stefan Nemanja je 1195. sišao s prijestolja i godinu kasnije se pod imenom Simeon zamonašio te na poziv najmlađega sina Rastka²⁴ također monaha pod imenom Sava došao na Atos gdje su otac i sin razvili plodonosnu suradnju koja je rezultirala podizanjem Svete srpske (carske) lavre manastira Hilandara. Iako se Rastko još za boravka u srpskim zemljama odrekao vlasti župana Huma i humske zemlje izbili su sukobi između Stefana Nemanjića i Vukana²⁵, najstarijeg Nemanjinog sina. Potonji je kao vladar Duklje bio u tradiciji dukljanskih kraljeva²⁶ te je za vjerovati da je imao intenciju proširiti se na sve srpske zemlje.

U tom kontekstu Vukan je lobirao i kod pape Inocenta III.²⁷ za kraljevsku krunu sve srpske zemlje i pomorske. Papa je pak imao intenciju okruniti Vukanova mlađeg brata Stefana koji je vladao važnijim srpskim zemljama, ali papu su od toga odvratili ugarski kralj Emerik²⁸ i sam Vukan. (BLAGOJEVIĆ 1989: 60) Dodatno opterećenje u odnosima dvojice braće izbilo je 1202. kada je Vukan uz pomoć Emerika zbacio s vlasti velikoga župana Stefana. Izbijanjem rata između Bugarske i Ugarske 1203. Ivan I. Kalojan²⁹ opustošio je Vukanovu Srbiju što je

²⁴ Rastko Nemanjić bio je najmlađi Nemanjin sin koji je po očevoj volji trebao vladati Humom i humskom zemljom. Međutim, Rastko se kako svjedoče njegova žitija od mladosti predao bogomisli i usamljeničkom životu po uzoru na bizantske askete. Zamonašio se i isprva boravio u manastiru sv. Pantelejmona na Svetoj Gori da bi 1198. zajedno s vlastitim zamonašenim ocem Simeonom podignuo srpski manastir Hilandar. Bio izrazito plodan pisac, književnik i bogoslov s izraženom političko-diplomatskom i vjerskom misijom u srpskim zemljama. 1219. postao prvi srpski arhiepiskop.

Sava Nemanjić. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.

Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=54732> (28. srpnja 2021).

²⁵ Kralj Duklje od 1196. do 1208. OSTROGORSKI 2006: 361.

²⁶ Dioklitija ili Duklja kraljevina je od prije 1077. BLAGOJEVIĆ 1989: 23.

²⁷ Papa od 1198. do 1216. OSTROGORSKI 2006: 375.

²⁸ Emerik Arpadović, ugarski kralj od 1196. do 1204. Isto, str. 358.

²⁹ Bugarski vladar od 1197. do 1207. OSTROGORSKI 2006: 359.

dalo povoda Stefanu za ponovni povratak izgubljenih teritorija i časti velikoga župana. Najvjerojatnije zbog visokog postotka opustošenosti srpske zemlje, gladi, neimaštine i epidemijâ koje su izbile braća su se odlučila pomiriti u Stefanovu korist.

Kako bi i ceremonijalno učvrstili mir i pokazali složnost pred plemstvom i podanicima braća su zamolila najmlađega od njih trojice – Savu I. Nemanjića – da se vrati u srpske zemlje s očevim čudotvornim moćima. Sava I. se rado odazvao na bratske molbe i vjerojatno početkom 1206. ili 1207. stigao u Hvosno nakon čega su sva trojica braće svečano prenijela posmrtno ostatke svoga oca Stefana Nemanje odnosno čudotvorne moći monaha Simeona Mirotočivog u manastir Studenicu. Sava I. je štoviše na Stefanove molbe ostao u srpskim zemljama kao arhimandrit manastira Studenice i to punih deset godina tijekom čijeg je desetljeća razvio plodonosnu političko-diplomatsku i crkveno-vjersku misiju. (BLAGOJEVIĆ 1989: 60-61)

3. STEFANOVA PRVA KRALJEVSKA KRUNIDBA

Odmah poslije povlačenja Stefana Nemanje s vlasti 1196. održan je državni sabor u Rasu na kojem je njegov sin Stefan Nemanjić proglašen velikim županom. (GRAFENAUER et. al.) Ranije je već postojala intencija Stefana Nemanjića kao velikoga župana da primi kraljevsku krunu od pape Inocenta III. Međutim, okolnosti unutar dinastičkih sukoba kao i vanjskopolitičkih trzavica Ugarskoga Kraljevstva, Svetoga Rimskog Carstva i Mletačke Republike sa srpskim zemljama priječila su Svetu Stolicu da pošalje papine legat u Ras i rašku zemlju odnosno istočnu Srbiju gdje je vladao spomenuti Stefan Nemanjić. S obzirom na to da su prilike bile vrlo nepovoljne između srpskih zemalja i Bizanta, Stefan Nemanjić čak je i otjerao vlastitu suprugu Eudokiju, inače kćer cara Aleksija III. Angela³⁰ i radi učvršćivanja odnosa sa Zapadom oženio Anu Dandolo. (BLAGOJEVIĆ 1989: 67) Eudokiju je pak gostoljubivo na povratku u Konstantinopol primio Vukan sa svim počastima (ĆIRKOVIĆ 1995: 54) vjerovatno kako bi se priklonio bizantskom caru i pokazao samostalnost naspram brata Stefana u vremenu njihova sukoba.

Sukobi između braće Stefana i Vukana dosegli su međutim kulminaciju početkom XIII. stoljeća, tačnije 1202. U potonjem slučaju sukob izbija zbog intencije ugarskoga kralja Emerika da se upravo Vukan okruni za kralja sve srpske zemlje i pomorske iz po meni dva temeljna razloga. Prvi i možda najočigledniji jest činjenica da je već postojala tradicija kraljevske intitulacije dukljanskih vladara, pa shodno tome i Vukanov superiorniji odnos prema ostaloj braći. Drugi i vjerovatno najbitniji razlog jest intencija i Ugarske i Rimske kurije da prošire kršćanstvo latinskoga obreda po cijeloj srpskoj zemlji i pomorskoj i to upravo preko Duklje kojom vlada Vukan, a koja je i sama većinom katolička kao što i njezin vladar – Vukan – ispovijeda katoličku vjeru. U tom kontekstu *papa Inocent III. prihvaća ugarski prijedlog i povjerava ga kaločkom nadbiskupu da ga provede.* (GRAFENAUER et. al.)

Jačanjem Bugarske na Balkanskom poluotoku i prepuštanjem jednog dijela srpskih zemalja Bugarima, tačnije Niša i niške oblasti, rezultiralo je vraćanjem Stefana Nemanjića na vlast u srpskim zemljama. Nakon krvavog razdoblja unutarnjih i vanjskopolitičkih nemira Stefan Nemanjić popravlja vlastiti položaj na Primorju i uspostavlja kvalitetne i čvrste štoviše rodbinske veze s Mletačkom Republikom. Ugovorenim dinastijskim brakom između Stefana Nemanjića i unuke mletačkoga dužda Enrica Dandola³¹ Ane 1207/1208. uspostavljene su veze

³⁰ Istočnorimski car od 1195. do 1203. OSTROGORSKI 2006: 352.

³¹ Mletački dužd izabran u dubokoj starosti 1193. Umro u Carigradu 1205. Isto.

između srpskih zemalja i Republike Svetoga Marka, a posljedično i s ostatkom tadašnjeg političkog Zapada. *Istovremeno otklanjajući opasnost od Latina, Bugara i Epiraca Stefan je obnovio pregovore i s papom.* (BLAGOJEVIĆ 1989: 67) U srednjovjekovnom političko-vjerskom imaginariju priznanje i potvrda vladara od strane pape bila je ravna pravno-političkom i međudržavnom aktu kojim su pojedine zemlje ulazile u savez kršćanskih europskih država – *Christendom*. Ono što svjedoče pisana povijesna vrela jest neosporna činjenica *da je godine 1217. papa Honorije III. uputio preko svojih poslanika kraljevsku krunu srpskom velikom županu Stefanu Nemanjiću.* (BLAGOJEVIĆ 1989: 68) O tome svjedoči u svojoj kronici i najvažniji dalmatinski srednjovjekovni kroničar Toma Arhiđakon u djelu *Historia Salonitana*. U potonjoj kronici u XXV. glavi *O prolazu kralja Andrije* splitski arhiđakon i povjesničar iznosi sljedeći pasus:

U isto vrijeme gospodar Srbije ili Raške Stefan, koji se nazivao velikim županom, pošalje izaslanike do Rimske stolice i isposluje od vrhovnoga svećenika Honorija kraljevsku krunu. On je bio poslao izaslanika iz svoje najuže pratnje, koji dođe i okruni ga kao prvoga kralja njegove zemlje. (HS XXV. 25-29)

Izneseni pasus jasno navodi na konkluziju da je Stefan Nemanjić radi dobivanja kraljevske krune poslao svoje izaslanike, najvjerojatnije članove nekog višeg domicilnog klera, u Rimsku kuriju kako bi zatražili od *pontifexa maximusa*, odnosno biskupa Rima, krunu. Kako su prilike očito bile sazrele za jedan takav čin, a vjerojatno potaknuto i papinom intencijom za širenjem utjecaja latinskoga kršćanstva na Istoku, Honorije III.³² je, kako izvor navodi *iz svoje najuže pratnje* (HS XXV. 28), poslao legate koji su došavši u Ras okrunili Stefana Nemanjića za prvoga kralja sve srpske zemlje i pomorske. Je li doista ceremonijal krunidbe izvršen 1217. od strane papinih legata dovodili su u pitanje i pojedini srpski učeni ljudi toga stoljeća poput Teodosija Hilandarca koji je pišući s kraja XIII. stoljeća kada su odnosi dviju Crkava bili izrazito bremeniti i napeti pokazivao snažne animozitete prema Rimu i latinskoj Crkvi upravo u onoj mjeri u kojoj je glorificirao pravoslavnu srpsku Crkvu.³³ Posebice se takav oblik skepse dovodio te razvijao i u kasnijim razdobljima. Usudio bih se kazati sve do suvremenosti kada opet izaziva ne manje žustre i/ili zanimljive raspre kao i u ranijim razdobljima, a što je potaknuto prije svega

Dandolo, Enrico. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.

Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=13838> (1. kolovoza 2021).

³² Papa od 1216. do 1227. OSTROGORSKI 2006: 375.

³³ *Osam vekova od krunisanja Stefana Prvovenčanog 2. dio.* (2018.) RTS Program za dijasporu - Zvanični kanal S1 E1/2 YouTube 3. siječnja.

Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=Y7AnUI2ByE4&t=812s> (3. kolovoza 2021).

modernim i suvremenim historijskim revizionizmom i anakronizmom prožetim intencijom sinkretizma nacionalne ideje i vjerske konfesije. Ono što je neminovno jest činjenica da je sâm put do dobivanja krune bio inhibiran prije svega unarnjopolitičkim sukobima, ali i vanjskopolitičkom uvjetovanošću čija se burna geopolitička situacija IV. križarske vojne i rušenja Bizanta prelamala upravo na arealnom prostoru srednjovjekovnih zemalja Balkanskog poluotoka.

U tom vremenu srpski vladar jednostavno nije mogao dobiti krunu od bizantskoga cara iz dva razloga. Prvo, jer je Biznat bio srušen u IV. križarskoj vojni 1204., a na teritoriju nekadašnjeg Bizanta stvoren je niz manjih političko-administrativnih tvorevina koje su bile u neprestanim sukobima. (OSTROGORSKI 2006: 249-252) Drugo, jer je titulu *rexa* odnosno kralja mogao dati isključivo papa, a ne rimski car. Potonji je kao univerzalni vladar kršćanske ekumene imao ingerenciju dati od najviših funkcija vlasti titulu *sebastokratora*, a ne kralja.³⁴ Iako je *de iure* jedinu univerzalnu carsku i crkvenu vlast imao rimski car odnosno carigradski patrijarh *de facto* u tadašnjem srednjovjekovnom poretku pravo na univerzalnu vlast polagao je i papa. Za vjerovati je stoga da je Stefan Nemanjić uistinu ne samo primio krunu od pape kako bi njegova država bila potvrđena u kršćanskoj ekumeni, nego i jedino mogao primiti krunu sa Zapada bez obzira na to što u Konstantinopolu do 1260. nisu stolovali bizantski carevi. S druge strane postavlja se pitanje legitimnosti krunidbe Stefana Nemanjića iz razloga što je davanje krune od strane pape u pravilu značilo i prihvaćanje katoličke vjere odnosno kršćanstva latinskog obreda. Potonje se nije ostvarilo najvjerojatnije zbog neprotestiranja arhiepiskopa Dimitrija Homatijana.³⁵

*Činjenica da ohridski arhiepiskop Dimitrije Homatijan, čija prepiska postoji sačuvana od 1216, niti jednog trenutka ne protestira protiv Stefanovog prvog krunjenja u Rasu 1217. jasno pokazuje da bi to bilo nemoguće da je potonje krunjenje izvedeno bez raškog episkopa Metodija i da je u tom trenutku Stefan bio prinuđen da primi katoličku vjeru odnosno latinsko krštenje.*³⁶

³⁴ *Osam vekova od krunisanja Stefana Prvovenčanog 2. dio.* (2018.) RTS Program za dijasporu - Zvanični kanal S1 E1/2 YouTube 3. siječnja.

Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=Y7AnUI2ByE4&t=812s> (3. kolovoza 2021).

³⁵ Arhiepiskop od 1216. do 1235. BLAGOJEVIĆ 1989: 251.

³⁶ *Putevi srednjeg veka: Stefan Prvovenčani* (2017.) RTS Kulturno-umetnički program - Zvanični kanal S1 E3 YouTube 21. prosinca.

Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=1m4q14voAv8&t=1095s> (3. kolovoza 2021).

3. 1. DRUGA KRUNIDBENA CEREMONIJA

Tijekom Stefanova kraljevstva srpska kraljevina bila je uz Ohridsku arhiepiskopiju dijelom i pod jurisdikcijom arhiepiskopâ u Dubrovniku, Baru i talijanskom Bariju. (ĆIRKOVIĆ 1995: 57) Intencija već Stefana Prvovjenčanoga bila je da tijekom postojanja suparništva i kanonskih nesuglasica između Ohridske arhiepiskopije i ekumenske patrijaršije u Nikeji zadobije crkvenu autokefalnost svoje zemlje. (BLAGOJEVIĆ 1989: 69) Potonja činjenica dodatno govori u prilog tezi da bez obzira na to što je primio krunu od pape 1217. Stefan Prvovjenčani nije imao intenciju prihvatiti katoličku vjeru, iako je prihvaćanje katolicizma i stavljanje pod zaštitu pape u takvim okolnostima i što je najvažnije praksi bilo sasvim razumljivo. Ćirković štoviše kazuje sljedeće: *U to vreme kruna nije bila, kao što se pogrešno verovalo, znak i izraz nezavisnosti; ona je bila znak potčinjenosti onome ko ju je darivao.* (ĆIRKOVIĆ 1995: 56) U slučaju papina slanja krune potčinjenost papi. U Domentijanovu *Žitiju sv. Save* u glavi XV. *O postavljanju arhiepiskopa prepodobnoga Save* pisac piše:

Dok je bogonosni kir Sava prebivao u Svetoj Gori, u rukotvorenom svome manastiru, i Bogom poučavan, primivši bogorazumni savet u svoje srce, podigavši se ode na istok, ka prijatelju svome carigradskom caru kir Teodoru, zvanom Laskaru. I bi primljen od cara sa velikom čašću, kao što priliči svetima, jer znađaše da je još od početka iz mladosti vaspitan u sveštenju, i da se do kraja odlučio od sveta, i da je u istinu zavoleo Boga, i da mu služi po podobiju svetih. I zbog toga ga taj blagoverni car veoma mnogo ljubljaše, da bude pričesnik njegove svetinje. (DOMENTIJEAN XV., 1970)

Neminovan je dakle odlazak Save I. Nemanjića kao ortodoksnog monaha revnitelja zbog bojazni od latinskog utjecaja u srpskoj zemlji, zemlji Nemanjina *otačastva i prave dedovine*, ali vjerojatno i na nagovor brata, u Nikeju u Maloj Aziji kako bi od nikejskog cara Teodora I. Laskarisa i patrijarha Manuela I. Sarntena³⁷ dobio dozvolu za osnivanjem posebne arhiepiskopije. (BLAGOJEVIĆ 1989: 69) Nakon što je dobio odobrenje i sam bio posvećen za prvoga srpskog arhiepiskopa vratio se 1219. u srpske zemlje. Domentijan Hilandarac u glavi XIX. *O zapovesti Preosvećenoga venčati se svim ljudima zemlje otačastva njegova i o venčanju brata svoga Stefana na kraljevstvo vencem poslanim mu papom od Rima* dalje piše:

I opet izabravši od svojih učenika bogorazumna muža, sveosvećenoga episkopa Metodija, i posla ga u Rim ka prehvalnim apostolima Petru i Pavlu, i ka velikome saprestolniku svetih,

³⁷ Ekumenski patrijarh od 1217. do 1222. OSTROGORSKI 2006: 377.

papi velike rimske države, davši blagoslov podobno počasti svetima na pohvalu, mnogo časno kandilo sastavljeno bogomisaonim razumom i izvajano presvetlom maštom i prekrasnim bojama izumljeno, koje i do danas stoji kod groba prehvalnih apostola Petra i Pavla. ... I napisavši poslanicu ka velikom saprestolniku svetih i slavnih apostola, papi, ispovedavši mu neutajenu blagodat kojom sam bi venčan od Boga, i molio je da mu pošlje blagoslov od svetih apostola, a od toga samoga blagosloveni venac, da venča svoga brata na kraljevstvo po prvom otačastvu kraljevstva njihova, u kome se i otac njihov rodi po božanstvenom samotrenju, u mestu zvanom Dioklitija, koje se zove veliko kraljevstvo od početka. (DOMENTIJEAN XIX., 1970)

Zatim isti pisac Savinog žitija piše sljedeći pasus *O donošenju svetoga venca od rimske države:*

I prinesen bi blagosloveni venac u otačastvo njegovo, koga primivši Preosvećeni proslavi blagodatelja svoga radi svih blagih dela njegovih. (DOMENTIJEAN XIX., 1970)

U zadužbini Stefana Nemanjića, manastiru Žiči, Sava I. Nemanjić bio je prisutan na drugoj krunidbi svoga brata. *O krunisanju blagovernoga kir Stefana od preosvećenoga kir Save* Domentijan Hilandarac piše:

I prizvavši blagovernoga brata svoga, prevelikoga župana kir Stefana, u veliku arhiepiskopiju, zvanu Žitču, u rukotvoreni mu manastir, i po zapovesti nebesnoga strojitelja i svoga dobrotvora, preosvećeni kir Sava satvori po običaju svenočno stojanje, i dvostruko proslavi onoga koji ga je proslavio, s jedne strane bogoglasnim pesmama, a s druge strane sakrušenjem srca, prinoseći žrtvu jedan jedinome na duševnom oltaru skrušenoga srca, koje Bog nikako ne ponižava. I u bogopodobno vreme satvorivši svetu liturgiju, i posle velikoga ishoda svete liturgije izevši Sveti venac u velikom svetilištu, venča blagovernoga brata svoga, i pomaza ga Duhom svetim na kraljevstvo da se zove samodržavni gospodin kir Stefan kralj svih srpskih i pomorskih zemalja, da od Boga budu venčana sva tri pomoćnika Hristova, još u telu živi biše venčani obilnom blagodaću od života Boga, i proslavljeni različnim čudesima. (DOMENTIJEAN XIX., 1970)

U suštini po povratku iz Nikeje Sava I. u Žiči, kako se i vidi u tri prethodna pasusa glave XIX. Domentijanova *Žitija sv. Save*, priređuje svedržavni sabor sve srpske zemlje i pomorske na kojem putom ceremonije u kojoj je izvedeno krunjenje Stefana Nemanjića, a vrlo vjerovatno i uvođenje Stefanova sina Radoslava za namjesnika zbog Stefanova tjelesnog pobolijevanja,

njega kruni po drugi put, pravoslavnim obredom.³⁸ Napokon u tom trenutku Sava I. Nemanjić kao, u Nikeji, hirotonirani arhiepiskop obrazuje autokefalnu Srpsku Pravoslavnu Crkvu, uvodi u zvanje sve episkope, održava čuvenu homiliju o pravoj vjeri odnosno pravoslavlju i proglašava Sinodik pravoslavlja.³⁹ Primjenom pomno pripremanog, prevedenog⁴⁰ i usustavljenog *Nomokanona* ili *Zakonopravila* *započet je dvadesetih godina XIII. veka proces zavođenja stabilnog pravnog poretka i učvršćivanje elemenata pravne države u Srbiji* (BLAGOJEVIĆ 2011: 162) Do tada je sve bilo na razini običajnog i trgovinskog prava, ali Savino *Zakonopravilo* odnosilo se na svekoliko stanovništvo srpskih zemalja i pomorskih. (BLAGOJEVIĆ 2011: 162) Upravo potonjim postupkom odnosno primjenom *Nomokanona* srpske zemlje i pomorske konačno se pravno-politički kodificiraju, usustavljaju i počinju funkcionirati kao srpsko kraljevstvo, priznata, neovisna i legitimna država unutar europskih kršćanskih država i naroda. Istovremeno zadužbina Stefana Prvovjenčanoga Žiča tim činom postaje i posvećuje se kao mjesto na kojem će se kruniti svi potonji srpski kraljevi i u tron uvoditi svi srpski arhiepiskopi. (BLAGOJEVIĆ 1989: 73)

³⁸ *Putevi srednjeg veka: Stefan Prvovenčani* (2017.) RTS Kulturno-umetnički program - Zvanični kanal S1 E3 YouTube 21. prosinca.

Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=1m4q14voAv8&t=1095s> (3. kolovoza 2021).

³⁹ *Putevi srednjeg veka: Stefan Prvovenčani* (2017.) RTS Kulturno-umetnički program - Zvanični kanal S1 E3 YouTube 21. prosinca.

Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=1m4q14voAv8&t=1095s> (3. kolovoza 2021).

⁴⁰ S bizantskoga grčkog jezika na starocrkvenoslavenski jezik srpske redakcije.

4. KOMPARATIVNA ANALIZA STEFANOVIH KRUNIDABA

Stefan Nemanjić je primivši krunu od pape Honorija III. 1217. bio okrunjen po prvi put u crkvi sv. Petra i Pavla u Rasu. Sâm ceremonijal te prve krunidbe nije sačuvan u izvorima, jer Toma navodi isključivo kratak pasus o Stefanovu slanju izaslanika u Rim i u konačnici dobivanje krune od strane spomenutog pape. Za vjerovati je da tom prilikom u Rasu 1217. Stefana kruni papin kardinal-legat uz prisustvo raškog episkopa Metodija koji je pod jurisdikcijom ohridskog arhiepiskopa Dimitrija Homatijana. Kako Homatijan u svojoj prepisci sa Stefanom niti jednog trenutka ne protestira protiv krunjenja opet je za pretpostaviti da tom prilikom Stefan nije bio prinuđen primiti katoličku vjeru odnosno svoju kraljevinu i njezin kler staviti pod duhovno-vjersku jurisdikciju pape. Domentijanov opis Stefanove krunidbe iz sredine XIII. stoljeća znatno je bogatiji u iznošenju podataka, ali i kontradiktoran u datiranju krunidbe. Kontradikcija koja se javlja u opisu dobivanja Stefanove krune u odnosu na opis iz Tomine kronike *Historia Salonitana* i više je nego očita. Jasno je naime da su gotovo svi hagiografi subjektivni u pisanju života svetaca, pa tako i u slučaju žitija sv. Save od njegova učenika i monaha Domentijana Hilandarca. Potonji pisac ni u jednom dijelu ne negira da je kruna poslana iz *rimске države* odnosno od pape, ali očita je piščeva intencija da prikaže kako je *vijenac* odnosno kraljevska kruna došla na molbu preosvećenoga Stefanova mlađeg brata Save I. te da je to prva krunidba koju je u bogatoj ceremoniji u Žiči 1219. izvršio ni manje ni više nego sam sv. Sava, a ne papin kardinal-legat.

Pitanje same ceremonije krunidbe također zahtijeva objašnjenje s obzirom na to da su srpske zemlje i pomorske po pitanju krunidbenoga kao i općenito dvorskoga ceremonijala bile podvojene i pod utjecajem gotovo jednako Bizanta i Zapada. Dosta simplificiran i vjerojatno apstrahiran Domentijanov opis krunidbe Stefana Nemanjića prema mojemu mišljenju bio je hibridnog karaktera odnosno formom latinski s natruhama bizantskih elemenata, a sadržajem isključivo pravoslavni. Naime kaže se *da Sava satvori po običaju svenoćno stojanje*. (DOMENTIЈAN XIX., 1970) Radi se o bdijenju noć prije same krunidbe koja se izvršava ujutro. Poslije svenoćnih molitava, crkvenih pjesama i metafizičkoga smirenja uma i srca te njihova prinošenja na transcendentalni *duševni oltar skrušenoga srca* (DOMENTIЈAN XIX., 1970) započinje sveta i božanska liturgija. Na njoj materije kruha i vina koje simboliziraju životvorno Tijelo i Krv Isusa Krista prenose se na časni oltar radi osvećenja poslije čega slijedi pričešće svetim darovima. Sava uzevši *vijenac* ili kraljevsku krunu s *velikog svetišta* odnosno oltara na kojem je bila posvećena noć prije stavlja ju na Stefanovu glavu i *pomaza ga Duhom*

svetim na kraljevstvo (DOMENTIJEAN XIX., 1970) odnosno izvrši nad njim svetu tajnu miropomazanja putem čijeg se posvećenog ulja izli blagodat Svetoga Duha na samoga Stefana, a koji time postade Prvovjenčani okrunjeni srpski kralj. Ranije sam ukazao da je miropomazanje novitet koji se javlja na Istoku od XIII. stoljeća, stoga je za vjerovati da su srpske zemlje i pomorske prihvatile taj ceremonijal bez obzira na to što je izvorno latinski odnosno propisan ordima sa Zapada, jer je i Nikejsko Carstvo kao političko-carski *interregnum* između 1204. i 1261. prihvatilo taj novitet i apsorбирalo ga u vlastitu krunidbenu ceremoniju. Vršenje molitava nad vladarevim insignijama također je element koji je vjerojatno izveden u Žiči 1219. Naime tradicija osvećenja insignija putem molitava, a posebice kraljevske krune bila je karakteristika i latinskog i bizantskog obreda.

Prema mojemu mišljenju molitve vršene 1219. u Žiči podrazumijevale su one pravoslavne što se očitovale u razlici s neznatnim sintaktičkim konstrukcijama kao npr. izbacivanje dodatka *Filioque* u Apostolskom (nikejsko-carigradskom) vjerovanju, spominjanju crkvenih velikodostojnika Istoka na čelu s ekumenskim patrijarhom u Nikeji tijekom liturgije i općenito poretku molitava koje su preuzete iz grčkih crkvenih knjiga. Tradicija bizantskog krunidbenog ceremonijala podrazumijevala je da na dan krunidbe, a kasnije i miropomazanja, novoustoličeni vladar prima pričest zajedno s klerom, slobodno ulazeći u oltar i pijući iz pehara. (OSTROGORSKI 1964: 231) Je li Stefan ušao u oltar i pričestio se zajedno s najvišim klerom među kojima je usput rečeno kao arhiepiskop bio i njegov mlađi brat Sava I. vrlo je vjerojatna, ali u analiziranim izvorima nepotvrđena. U Bizantu *prilikom ustoličenja neophodan uslov bio je da car bude pravoveran*. (OSTROGORSKI 1964: 236) Od budućeg vladara kasnije se čak traži i pismeno obećanje da će biti vjeran pravoslavnoj vjeri i da neće mijenjati crkvene propise. (OSTROGORSKI 1964: 236) Teško je za povjerovati da takav uvjet nije morao ispuniti i Stefan Nemanjić pogotovo s obzirom na to da se arhiepiskop Sava I. zavjetovao kao branitelj pravoslavne vjere držeći prije same krunidbene ceremonije spomenutu homiliju o pravoj vjeri odnosno besjedu o pravoslavlju. Podizanje na štit izostaje iz razloga što je takva tradicija bila dopuštena isključivo carevima Romeja odnosno *basileusima*.

5. ZAKLJUČAK

Stari rimski ceremonijal krunidbe zadobivši čin religijskoga posvećenja u kasnoj antici postao je u srednjem vijeku jedini pravi i legitimni čin krunidbe. Sama kršćanska krunidbena ceremonija bila je amalgam različitih praksi starovjekovnih naroda i kao takva preuzela je eklektične elemente staro bliskoistočne, drevno egipatske, judejsko-biblijske i antičke rimske tradicije s natruhama germanskih elemenata. Tijekom srednjovjekovlja, a posebice kada se praksa krunidbe propisala i ustalila u europskim zemljama postala je razvidna dihotomija između latinskog i bizantskog krunidbenog obrednog ceremonijala. Potonje razlike, ipak su se s vremenom smanjivale što svjedoči i činjenica penetracije latinskih krunidbenih noviteta u bizantski krunidbeni ceremonijal.

Izvori krunidbenoga ceremonijala prvoga srpskog kralja Stefana Nemanjića iako većinom simplificirani, konfuzni i kontradiktorni, u suštini kao pisana povijesna vrela kazuju da se radilo najvjerojatnije o dvjema krunidbenim ceremonijama – 1217. i 1219. – koje su izvedene prije odnosno poslije pravno-političkog, crkveno-kanonskog i društvenog uređenja srpskih zemalja i pomorskih na svedržavnom saboru u Žiči. Intencija Stefana Nemanjića da dobije kraljevsku krunu bila je ostvarena tek 1217. kada je kardinal-legat pape Honorija III. poslao kraljevsku krunu iz Rima u Srbiju. Potonji čin međutim nije dostatno dokumentiran i opisan u povijesnim vrelima. Toma Arhiđakon štoviše ne posvećuje dovoljno pozornosti tom događaju, već ga opisuje u kratkom pasusu svoga kapitalnog djela. Ono što vjerojatno u najvećoj mjeri izaziva nesuglasice i probleme u interpretaciji jest pitanje o Stefanovu možebitnom prihvaćanju katoličke vjere. Iz istraživanja zaključujem da do toga nije došlo, iako je praksa svih vladara koji su primali krunu od pape bila da se ne samo stave pod papinu zaštitu, nego i da prime rimsku vjeru odnosno kršćanstvo latinskoga obreda. Neprotestiranje na vijest o krunjenju 1217. ohridskoga arhiepiskopa Dimitrija Homatijana potiče na konkluziju da je Stefan ostao vjeran ortodoksnom kršćanstvu. Ipak, niti srpske zemlje i pomorske u trenutku Stefanova prvog krunjenja 1217. nisu bile uređene. Iako je postojala tradicija kraljevske intitulacije vladara Duklje i Zete, stare srpske zemlje ili istočna Srbija bila je pravno-politički i crkveno-kanonski neuređena. Najvjerojatnije nakon izmirenja dvojice braće – Vukana i Stefana – u korist potonjega i nakon Savinog dolaska sa Svete Gore u srpske zemlje te razvijanja diplomatske i vjerske misije kao uvertire u stvaranje države 1219. sazrijevaju prilike da papa kao jedini mogući darivatelj krune pošalje krunski vijenac Stefanu Nemanjiću u Ras gdje je ovaj i simbolično okrunjen 1217. u crkvi sv. Petra i Pavla.

Drugi čin krunidbe vrši se nakon što je Sava I. Nemanjić izborio crkvenu autokefalnost Srpske Crkve kod nikejskoga cara Teodora I. Laskarisa i ekumenskoga patrijarha Manuela I. Sartena u Nikeji. Nakon povratka u svoju zemlju u zadužbini brata Stefana manastiru Žiči održava svedržavni sabor sve srpske zemlje i pomorske te kao hirotonirani arhiepiskop obrazuje Srpsku Pravoslavnu Crkvu uvodeći sve jeromonahe u episkopski čin te srpsku državu kruneci svoga brata rimskom odnosno papinom krunom u bogatoj ceremoniji 1219. Potonjim činom druge krunidbe Stefana Prvovjenčanoga sam čin krunidbe prema mojemu mišljenju postaje legitimno-validan i općepriznat u kršćanskoj ekumeni, zbog postojanja zakonskih knjiga koje je u međuvremenu Sava I. preveo s grčkog na starocrkvenoslavenski jezik srpske redakcije. Istovremeno okrunjeni vladar i njegova kraljevina postaju u tadašnjem hijerarhijskom poretku jednaki drugim kršćanskim kraljevima i kraljevstvima.

Summa summarum ne treba uopće donositi zaključak da kruna nije došla iz Rima odnosno od pape. Pojedini pisci toga vremena koji poriču dolazak papine krune zbog stvaranja animoziteta između dviju Crkava krajem XIII. stoljeća čine potonje vjerojatno iz uvjerenja o stvarnoj i/ili imaginarnoj opasnosti od Latina i rimokatolicizma. Međutim, pitanje legitimnosti krunidbe daleko je složenije od realnog dobivanja krune od strane pape zbog nedostatka povijesnih vrela, ali i pristranosti pisaca samih vrela. Moje je mišljenje da su legalne obje krunidbene ceremonije s time da je prvotna iz 1217. bila rezultat obnavljanja Stefanovih odnosa sa Zapadom prije svega putom ženidbe s Anom Dandolo nakon čega je papa Honorije III. izvršio intenciju svoga prethodnika na katedri sv. Petra za slanjem krune. Ta krunidba iako legalna, ipak nije bila validna odnosno nije imala zakonsku snagu ili pravomoćni element. S duge strane nakon svedržavnoga i vjerskog sabora 1219. kada su se srpske zemlje i pomorske obrazovale kao zakonska i pravomoćna država onda je i sam čin ponovnog Stefanova posvećenja i krunjenja od strane Save I. bio punopravni legalni i validni čin kojim je konačno potvrđeno srpsko kraljevstvo uzdignuto dvije godine ranije. Istovremeno čin druge krunidbe imao je važnost i crkveno-vjerskog identiteta novouspostavljene kraljevine. Naime na prvoj krunidbenoj ceremoniji iako Stefan nije bio prinuđen primiti katoličku vjeru, ipak je sâm čin posvećenja izvršio po latinskom obredu papin kardinal-legat što je stvaralo osjećaj nelegitimnosti s obzirom na to da su se novoustoličeni srpski vladari najvjerojatnije obvezivali štititi državnu vjeru. Druga krunidbena ceremonija vrši se po istočnom obredu i time se pravoslavlje potvrđuje kao državna vjera sve srpske zemlje i pomorske. Čin religijskoga posvećenja i stvaranja srpske kraljevine od strane autokefalne srpske arhiepiskopije bio je presedan i jedan od važnih pravno-političkih i crkveno-kanonskih događaja srednjovjekovne srpske države i naroda.

LITERATURA

a) Primarni izvori:

1. Toma Arhiđakon *Historia salonitanorum atque spalatinorum pontificum*, prev. Olga Perić, *Povijest salonitanskih i splitskih prvosvećenika*. (2003.) Split: Književni krug.
2. Domentijan Hilandarac *Žitije sv. Save u: Srpska književnost u 100 knjiga: Knjiga 1, Stara srpska književnost 1*. (1970.) Novi Sad: Budućnost.

b) Sekundarni literarni izvori:

1. Blagojević, Miloš (1989.) *Srbija u doba Nemanjića*, Čakovec: Vajat-Beograd.
2. Blagojević, Miloš (2011.) *Srpska državnost u srednjem veku*, Beograd: Srpska književna zadruža.
3. Ćirković, Sima (1995.) *Srbi u srednjem veku*, 2. izd., Beograd: Idea.
4. Grafenauer, Bogo; Perović, Dušan; Šidak, Jaroslav (1953.) *Historija naroda Jugoslavije Vol. 1. 357; 359*, Zagreb: Školska knjiga.
5. Kantorowicz, H. Ernst (1957.) *The King's Two Bodies*, New Jersey: Princeton University Press.
6. Ostrogorski, Georgije (1964.) *O verovanjima i shvatanjima Vizantinaca*, Beograd: Prosveta.
7. Ostrogorski, Georgije (2006.) *Povijest Bizanta*, 2. izd., Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.
8. Woolley, R. Maxwell (1915.) *Coronation Rites*, Cambridge: University Press.

c) Sekundarni Internetski izvori:

1. *Osam vekova od krunisanja Stefana Prvovenčanog 1. i 2. dio*. (2018.) RTS Program za dijasporu - Zvanični kanal S1 E1/2 YouTube 3. siječnja.

1a) dio Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=qa-X7wbJVwc&t=1126s> (3. kolovoza 2021).

1b) dio Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=Y7AnUI2ByE4&t=812s> (3. kolovoza 2021).

2. *Putevi srednjeg veka: Stefan Prvovenčani* (2017.) RTS Kulturno-umetnički program -

Zvanični kanal S1 E3 YouTube 21. prosinca
<https://www.youtube.com/watch?v=1m4q14voAv8&t=1095s> (3. kolovoza 2021).

3. *Kako je i zašto nastao pojam „Bizant“*.

Dostupno na: <https://povcast.hr/kako-je-i-zasto-nastao-pojam-bizant/> (28. srpnja 2021).

4. *Etruščani*. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.

Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=18544> (28. srpnja 2021).

5. *Konstantin I. Veliki*. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.

Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=32879> (20. srpnja 2021).

6. *Coronation*. Britanska enciklopedija, mrežno izdanje, 2021.

Dostupno na: <https://www.britannica.com/topic/coronation-ceremony> (11. srpnja 2021).

7. *Dioklecijan, Gaj Aurelije Valerije*. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.

Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=15274> (20. srpnja 2021).

8. *Pontificale Romanum*. Encyclopedia.com, mrežno izdanje, 2021.

Dostupno na: <https://www.encyclopedia.com/religion/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/pontifical-roman> (28. srpnja 2021).

9. *Kalcedonski koncil*. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.

Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=29865> (28. srpnja 2021).

10. *Sava Nemanjić*. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.

Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=54732> (28. srpnja 2021).

11. *Dandolo, Enrico*. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.

Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=13838> (1. kolovoza 2021).

12. Charlemagne. Katolička enciklopedija, mrežno izdanje, 2021.

Dostupno na: <https://www.newadvent.org/cathen/03610c.htm> (29. kolovoza 2021)

SAŽETAK

Rad problematizira legitimnost kraljevske krunidbe srednjovjekovnog srpskog vladara Stefana Nemanjića (Prvovjenčanoga) u dvama pisanim povijesnim vrelima: *Historia Salonitana* Tome Arhiđakona i *Žitije sv. Save* Domentijana Hilandarca. Na temelju komparativne analize primarnih izvora pokazuje se postojanje dviju krunidbenih ceremonija – 1217. i 1219. – koje su izvedene prije odnosno poslije pravno-političkog, crkveno-kanonskog i društvenog uređenja srednjovjekovnih srpskih zemalja i pomorskih na svedržavnom saboru u Žiči 1219. Povijesni kontekst kraja XII. i početka XIII. stoljeća te podvojenost srpskih zemalja i pomorskih u domeni bizantskog *Commonwealtha* između Istoka i Zapada uvjetovali su prije svega intenciju državotvorne emancipacije od Bizanta, a slijedom toga i stvaranje čvrstih spona sa Zapadom. U tom kontekstu rad problematizira i aspekt religijske povijesti odnosno pitanje vjerskog i crkvenog opredjeljenja Stefana Nemanjića s obzirom na to da ga 1217. kruni papin kardinal-legat, a 1219. brat i arhiepiskop Sava I. Nemanjić. Djelovanje potonjeg kao prvog srpskog arhiepiskopa presudno je utjecalo na konačan srednjovjekovni državotvorni aspekt vlasti u srpskim zemljama i pomorskim, a intencija za svekolikim pravnim, kanonskim i društvenim uređenjem utjecala je i na validnost druge Stefanove krunidbe odmah nakon sabora u Žiči kojom je srpska država po drugi put potvrđena kao kraljevina, ali i kojom je potvrđeno konfesionalno ispovijedanje pravoslavlja kao trajna opredijeljenost svih potonjih srpskih kraljeva.

Ključne riječi: *srednjovjekovna Srbija, Stefan Nemanjić (Prvovjenčani), krunidbene ceremonije, Sava I. Nemanjić, pravoslavlje*